

ЛЕКЦІЯ №8

Тема лекції:

Політична система суспільства. Держава і громадянське суспільство

1. Поняття і суть політичної системи.
2. Структура і функції політичної системи суспільства.
3. Типи сучасних політичних систем. Політична система України.
4. Держава – основний елемент політичної системи.
5. Правова держава і громадянське суспільство.
6. Особливості формування громадянського суспільства і правової держави в Україні.

Актуальність теми полягає в її важливості для розуміння сучасних політичних процесів, структури влади та взаємодії між державними і недержавними суб'єктами. Сучасні події в політиці, які можуть включати вибори, реформи, конфлікти або зміни в законодавстві, підкреслюють необхідність розуміння політичних процесів та структур влади. Зростаюча активність громадських організацій, неправлінь і громадян у вирішенні суспільних проблем робить актуальним вивчення їхньої ролі в політичному житті. Розуміння взаємодії між державними і недержавними акторами стає критичним під час політичних криз, конфліктів і вирішення спірних питань. Вивчення взаємодії між державою та громадянським суспільством в контексті демократії та прав людини допомагає в розробці та вдосконаленні політичних інститутів. У світі, де вплив глобальних сил постійно зростає, розуміння взаємодії між державою та громадянським суспільством на різних рівнях, включаючи національний та міжнародний, стає дедалі більш важливим.

Основні поняття та категорії: політична система суспільства, держава, громадянське суспільство, політичні процеси, демократичний розвиток, політичні явища, політичні партії, політичні відносини, громадянське суспільство.

Онлайн формат:

Безкоштовний курс «Історія українського громадянського суспільства»

<https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-044+Jan2024/about>,

<https://www.google.com/search?q=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B5%>

<https://www.google.com/search?q=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B5%D>

Різноманітні політичні явища, які відбуваються в суспільстві, тісно взаємопов'язані і становлять самодостатню цілісність. Означена властивість політичних явищ вкладається в поняття “політична система”. Завдання політичної системи суспільства полягає в забезпеченні неперервності, взаємопов'язаності й координації діяльності різних політичних суб'єктів для здійснення поставлених цілей.

Тому вивчення політичної системи суспільства надзвичайно важливе для розуміння політичного життя будь-якого суспільства, а надто для передбачення напрямів і перспектив розвитку вітчизняної політичної реальності.

1. Поняття і суть політичної системи.

Політична система є центральною проблемою політичної науки. Політична система суспільства – це система взаємовідносин державних і недержавних соціальних інститутів, які виконують певні політичні функції щодо захисту інтересів соціальних груп, спільнот, угруповань щодо можливостей їхньої гармонізації. Це цілісна взаємопов'язана сукупність політичних суб'єктів, структур і відносин, що відображають інтереси всіх політичних і соціальних сил суспільства. **Політична система виникає на певному етапі розвитку суспільства внаслідок його поділу на класи та появи держави.** Дослідженням політичної системи займалися Арістотель, Кант, Істон і ін. Зокрема Д.Істону належить вислів: “Взаємодія є основною одиницею аналізу політичної системи”.

2. Структура і функції політичної системи суспільства.

Політична система суспільства тісно взаємодіє з економічною, соціальною та духовною системами суспільства. До політичної системи суспільства входять:

- **держава** – основний елемент, який з допомогою механізмів публічної влади забезпечує існування окремих індивідів і суспільства в цілому, а також суверенітет народу;

- **політичні партії, профспілки асоціації, ініціативні групи, соціально-політичні рухи**, а також інші об'єднання змістом діяльності яких є політичні процеси;

- **політичні відносини** – взаємини суб'єктів політики з приводу завоювання, утримання і виконання політичної влади;

- **політична організація суспільства** – система політичних інститутів, в межах яких відбувається політичне життя суспільства

;- **засоби масової інформації** – періодична преса, телебачення, радіо, комп'ютерні мережі;

- **політичні засоби і норми**, які контролюють поведінку людини відповідно до завдань і цілі політичні системи;

- **політична свідомість** (сукупність політичних ідей, відображених в політичних документах, правових нормах тощо);

- **політична культура** – сукупність уявлень про різні аспекти політичного життя.

Політична система, виходячи з вищевикладеного – це сукупність, об'єднання політичних структур, суб'єктів, відносин, в якому проходить політичне життя суспільства.

Функції політичної системи:

- 1) визначення цілей, завдань і шляхів розвитку суспільства;
- 2) організація діяльності суспільства на виконання поставлених цілей і завдань;
- 3) розподіл матеріальних і духовних цінностей в суспільстві;
- 4) узгодження інтересів влади і соціальних груп;
- 5) розробка правил і законів поведінки людей і груп в суспільстві;

- 6) забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки та політичної стабільності;
- 7) формування політичної свідомості, залучення членів суспільства до участі в політичних процесах;
- 8) контроль за дотриманням і виконанням законів, що діють в суспільстві.

3. Типи сучасних політичних систем. Політична система України.

В політичній науці існує декілька підходів до типології політичних систем. Зокрема,

- за *типом суспільства* політичні системи поділяють: на **традиційні** (патріархальні), **змішані**, **сучасні**, **рабовласницькі**, **феодальні**, **капіталістичні**, **соціалістичні**, **перехідні**.
- за *типом влади, політичного режиму*: **демократичні**, **авторитарні**, **тоталітарні**;
- за *характером політичного процесу*: **командні**, **змагальні**, **соціопримирливі**;
- за *політичною культурою*: **англо-американські**, **континентально-європейські**, **доіндустріальні**, **тоталітарні**.

В сучасній західній політології найбільш поширеною є наступна типологія політичних систем:

- **військові і громадянські**;
- **завершені і незавершені**;
- **мікроскопічні, макроскопічні, глобальні**;
- **традиційні і модернізовані**;
- **демократичні, авторитарні, тоталітарні**.

Під політичною системою України розуміють сукупність політичних відносин, правових і політичних норм, інститутів і ідей, пов'язаних із формуванням і здійсненням влади.

Після проголошення незалежності, Україна обрала демократичний тип політичної системи. Сьогодні в нашій державі відбувається активний процес формування нового типу політичної системи, що відображається у формуванні системи органів місцевого самоврядування, запровадження інституту президентської влади, поділу політичної влади та наявності механізму стримувань і противаг.

Основними характеристиками політичної системи в Україні є:

- перехідна від неправового до правового типу;
- законна для більшості населення;
- миролюбна неагресивна;
- система, яка поки що нездатна забезпечити зростання рівня добробуту основних верств населення;
- світська;
- система з недостатньо високим інтелектуальним рівнем політики;
- система з політичним переважанням певних соціальних верств, таких як: реформованої номенклатури, традиційної бюрократії, нових багатіїв.

4. Держава- основний елемент політичної системи.

Основним елементом політичної системи суспільства є держава. Держава – це політична, територіальна спільність класового суспільства, яка з допомогою механізмів публічної влади забезпечує основи існування індивіда і суспільства, а також суверенітет народу.

Основні атрибути держави:

- територія;
- населення;

- інститути публічної влади;
- податки;
- грошова одиниця;
- державна мова;
- законодавство;
- збройні сили;
- державна символіка.

Основні концепції щодо походження держави:

- насильницька;
- теократична (божествена);
- патріхальна (державна – велика сім'я);
- суспільного договору;
- соціально-економічна;
- психологічна (кожна людина психологічно прагне підкорятися, щоб нею керували).

Існують різні типи держав.

Їх класифікують за такими ознаками:

- 1) форма правління (монархія, республіка);
- 2) форма державного устрою (унітарна, федеративна, конфедеративна);
- 3) політичний режим (тоталітарні, авторитарні, демократичні);
- 4) стабільність політичного життя (стабільні і нестабільні);
- 5) соціальна економічна суть (рабовласницька, феодальна, буржуазна, соціалістична, буржуазно-соціалістична);
- 6) пріоритетна функція (військова, правова, соціальна).

5. Правова держава і громадянське суспільство.

Правова держава – це суверенна держава, в основу діяльності якої покладено принципи поваги до особи і недоторканості її прав і свободи, верховенство права і дотримання закону. Правова держава є системою органів і інститутів, які гарантують та охороняють нормальне функціонування громадянського суспільства.

Основні риси правової держави:

- 1.Конституційна юрисдикція. Конституція – основний закон, усі інші нормативно-правові акти приймаються на її основі.
- 2.Верховенство права. Розвинена і діюча система права і законодавства.
- 3.Реально існуючий, а не лише задекларований, єдиний для всіх, обов'язковий правопорядок в державі, що забезпечує еволюційний розвиток.
4. Парламентаризм.
5. Розвинена виборча система.
- 6.Життєздатність державного механізму до впливу на суспільство зверху, одержання інформації знизу, забезпечення зв'язків по горизонталі.
- 7.Наявність гарантій дотримання права і законодавства.
- 8.Пріоритет прав людини.
- 9.Розвинена правова культура.
- 10.Поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову.
- 11.Орієнтація держави і права на людину як найвищу цінність.
- 12.Тісний зв'язок національного права з міжнародним.
- 13.Суттєве зростання питомої ваги законів в загальній масі нормативних актів.
- 14.Утвердження принципу людського виміру права.

Громадянське суспільство – це суспільство громадян з високим рівнем економічно-соціальної, політичної, культурної і моральної зрілості, яке спільно з державою утворює партнерські правові відносини. Громадянське суспільство – це суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради суспільного блага. Засновником теорії “громадянського суспільства” вважають Гегеля. Теорія громадянського суспільства ґрунтується на ідеї автономності та індивідуальної свободи громадян, невтручання держави в життя громадянського суспільства. Однак саме держава має виступати гарантом прав людини, створювати умови, які сприятимуть реалізації прав громадян, всебічному вияву їх ініціатив здібностей і т.і.

Побудова правової держави і громадянського суспільства є одним із головних завдань української політичної системи.

6. Особливості формування правової держави і громадянського суспільства в Україні.

В Україні сьогодні відбувається поступовий процес становлення правової держави і громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення. Необхідно

зазначити, що в якійсь мірі громадянське суспільство існувало у нашій державі і за радянських часів, але у тоталітарному суспільстві сфера приватного життя людей підпорядковувалася державі, скорочувалася до масштабів «кухонного» вільнодумства.

В Україні сформовані органи влади різного рівня, але громадянське суспільство характеризує не лише наявність «владної піраміди», але й ефективність її функціонування, чого на практиці у нашій державі не спостерігається. Чисельні міністерства, відомства, комітети, підкомітети, комісії і т. д. поки що демонструють неспроможність вивести країну із системної кризи, а тому зрозумілим є динамічний процес відчуження громадян від держави, влади і політики. За висновками вітчизняних політологів і соціологів, Україна є лідером серед постсоціалістичних європейських держав за рівнем недовіри населення владним структурам.

Для громадянського суспільства характерна система представництва інтересів різних груп населення у вигляді об'єднань громадян. В умовах громадянського суспільства партії виражають інтереси та формулюють політичні пріоритети певних соціальних груп. На сьогодні політичні партії не достатньо сприяють належному встановленню каналів зв'язку між державою і громадянами. Чимало партій - особливо під час виборчих кампаній - намагаються показати себе представниками інтересів не певних соціальних груп, а усього народу, що є популістським недалекоглядним кроком.

Для становлення громадянського суспільства в Україні необхідною є реструктуризація українського суспільства, здійснення радикальної адміністративної реформи. До тенденцій трансформації соціальної структури нашої держави можна віднести фактичну відсутність середнього класу й значного поступу в його формуванні, люмпенізацію численних верств населення, появу нових власників, поляризацію багатства і бідності, збереження старою номенклатурою своїх позицій. Понад 85 відсотків населення України займають положення нижче середнього класу й існує в умовах крайньої невизначеності та невпевненості. Через несформованість середнього класу, розшарування суспільства на багатих і бідних переважає принцип сили, а не принцип права, хоча повсюдно декларується намір побудови правової держави.

Чинниками формування в Україні громадянського суспільства є вільні та альтернативні політичні вибори, незалежні (насамперед, від органів влади) засоби масової інформації, розвиток місцевого самоврядування,

політичні партії, здатні представляти групові інтереси. Правова держава повинна гарантувати та охороняти нормальне функціонування громадянського суспільства.

Розбудова громадянського суспільства та правової держави в Україні лише розпочинається і дуже багато проблем ще потрібно буде вирішити, щоб наша держава зайняла достойне місце серед демократичних країн світу.

Список рекомендованої літератури:

Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. Вид. третє, переробл. і доповн. К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. 645с.

Горlach М. І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр уч. літ., 2009. 840 с.

Кирилюк Ф. Історія зарубіжних політичних вчень нової доби : навч. посібник. К. : Центр уч. літ., 2008. 414 с.

Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: [Текст лекцій: Навч. посібник]. К.: Генеза, 1994. 223 с.

Політологія: навч. посіб. / [за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка] К. : Генеза, 2001. 443 с.

Політологія : терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці : навч. словник–довідник для студ. / ; наук. ред. В. М. Піча. К. : Каравела ; Львів : Новий Світ–2000, 2001. 320 с.

Бундак О.А. Курс політології в схемах і таблицях: навчальний посібник. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2020. 58 с.

Шляхтун П. Політологія: історія та теорія. Вид-во: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Тетарчук І.В. Політологія. Навчальний посібник. Вид-во: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.

Варнавська І.В., Черемісін О.В. Політологія. Вид-во: Гельветика, 2021. 210 с.

Кириченко В.М. Політичні системи світу, Кредитно-модульний курс. Вид-во: ЦУЛ, 2023. 218 с.

Требін М.П., Герасіна Л.М., Поліщук І.О., Сахань О.М. Політологія. Вид-во: Право, 2018. 462 с.

Шанько В.І. Політологія: Навчальний посібник / В.І. Шанько, Н.В. Чорна, Т.Г. Авксентьєва, Л.А. Тихонова. Видання 2–е, перероблене та доповнене. К.: Видавництво «Фірма «ІНКОС», Центр учбової літератури, 2017. 288с.

Юрій М.Ф. Політологія: навч. посіб. К.: Знання, 2015. 356 с.

Політологія: Підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3–тє вид., перероблене і доповнене. К.: Знання, 2008. 384 с. + ком пакт–диск. – (Вища освіта ХХІ століття).

Токер Л. Нові тенденції в суспільних процесах на початку ХХІ століття та їх осмислення в українознавчих дослідженнях / Л.Токер // Віче. – 2019.

– № 5. – С. 34–36. Турченко Ю. ЗМІ як впливовий чинник реалізації

політичного процесу / Ю.Турченко // Політичний менеджмент. – 2017. – № 4. – С. 115–119.